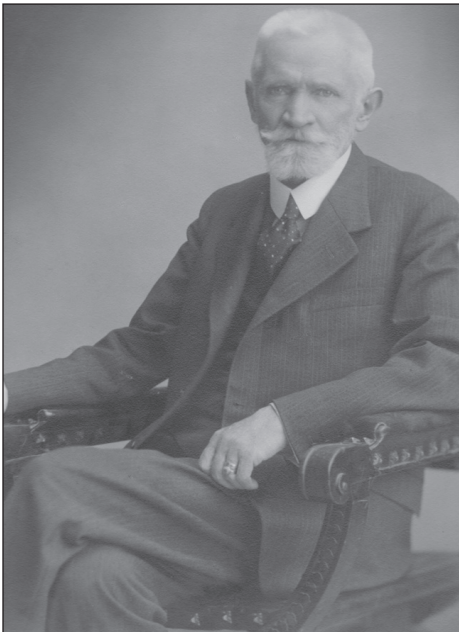

Dr. Csolnoky Ferenc orvos, Cholnoky Jenő számára írt veszprémi vonatkozású feljegyzései

RYBÁR OLIVÉR – KOVÁCS GYŐZŐ GYULA

Bevezetés

AZ EGYKOR VESZPRÉMBEN ÉLŐ NEVEZETES Cholnoky-család élete, családtagjainak kapcsolata érdekes szelete a város XIX–XX. századi történetének. A közismert Cholnokyak (Viktor, Jenő, László) életművét sokan kutatták,¹ és

*Dr. Cholnoky Jenő portréja
(Rybár Olivér gyűjteményéből)*

*Dr. Csolnoky Ferenc
(Illényi Gáborné gyűjteményéből)*

¹ Lásd: *Vár Ucca* kötetek – Cholnoky Viktor (*Vár Ucca Tizenhét* 1993/1.), Cholnoky Jenő (*Vár Ucca Tizenhét* 1998/2.), Cholnoky László (*Vár Ucca Tizenhét*, 1997/3.)

jelentek meg írások az orvos Csolnokyak tevékenységéről² is. A családtagok levélváltását, belső életét eddig kevésbé ismerhette meg a nagyközönség. Ezen írás célja, hogy részleteket mutasson be ifj. Csolnoky Ferenc orvos és unokaöccse Cholnoky Jenő földrajztudós levélváltásaiból és ismertesse dr. Csolnoky Ferenc³ Veszprémmel kapcsolatos visszaemlékezéseit, feljegyzéseit.

Kutatástörténet

Az érdi Magyar Földrajzi Múzeum őrzi Cholnoky Jenő hagyatékának nagy részét. A gyűjtemény 2013-ban jelentősen bővült, amikor Cholnoky Jenő unokája, Cholnoky Tamás saját, és öccse Péter (1947–2012) tulajdonában lévő hagyatéki anyagokat adott át a múzeumnak. A gyarapodás során 18 doboz (főleg írott anyag) került a múzeum birtokába, melynek tartalma főként Cholnoky Jenőhöz és családjához köthető. A dobozok tartalmáról jegyzék készült, de a hagyaték még jelenleg feldolgozatlan. 2016-óta foglalkozik Rybár Olivér a család történetével, eredetével. Kutatásai során bukkant rá azokra a feljegyzésekre, jegyzetekre, melyek Veszprémmel kapcsolatosak. A kutatás során kiderült, hogy a dr. Csolnoky Ferenc orvos által írt jegyzetek Cholnoky Jenő hagyatékába kerültek, így maradhattak fent az utókor számára. A tanulmányban szereplő levelek, jegyzetek szövegét betűhíven közöljük. Emiatt eltekintettünk a korabeli nyelv- és szóhasználat sajátosságainak modernizálástól. A jegyzeteket viszont jegyzetapparátussal (szövegkritikai jegyzetek, tárgyi jegyzetek) láttuk el, a jobb közérthetősége végett. A levelek szövegét természetesen kellő kritikával kell fogadni.

² HOGYA 1990

³ Csolnoky – Cholnoky: a család nevének írásmódja az évszázadok során sokat változott, közel százféle változatát ismerjük jelenleg. A családtörténetben számos elmélet alakult ki a névváltozatok magyarázatára, de dokumentumok hiányában biztosan nem állíthatunk (pl. Csolnoky László ügyvéd ragaszkodása a Cs-vel írt névhez, vagy Cholnoky Jenő leírása, miszerint a Ch-val írt nevet vissza „kellott” venniük stb.) A leggyakoribbak a Ch-Cs-Ts kezdetű nevek. Előfordult, hogy a család két egymást követő generációja is másként írta a nevét, sőt testvérek közt is gyakran volt írásmódbeli eltérés. A XVIII. századig a Ch-s írásmód a gyakoribb, majd 1800-as évektől a Cs-s változat terjed el. Az „újbolí” Ch-s verziót, a századforduló környékén veszik vissza a család különböző tagjai (pl. Cholnoky Imre ügyvéd, Cholnoky Károly rajztanár és a Cholnoky fivérek). Cholnoky Jenő is Cs-vel írta a nevét az 1890-es évekig. Valószínűleg a nyelvtani szabályok hiánya, illetve a hallomás utáni leírások miatt alakult ki ennyiféle változat. Ma a leszármazottaknál az egységes Ch-s írásmód a meghatározó.

A jegyzetek keletkezése és egy tervezett Veszprém c. könyv

Csolnoky Ferenc feljegyzései az 1939–1940 közötti időszakban keletkeztek. Az első jegyzet 1939. január 26-án, a második 1939. április 11-én, az utolsó pedig 1940 júniusában íródott. Első levelében említi, hogy a már megjelent Veszprém című könyvhöz⁴ kiegészítésnek szánja ezeket a feljegyzéseket. Megjegyezzük a Borovszky Samu (1860–1912)⁵ közreműködésével készült „Magyarország vármegyéi és városai” monográfia-sorozat 26 részéből 25 készült el még Borovszky életében. Halála miatt nem vett részt a Somogy kötet szerkesztésében, a Veszprém vármegye kötet soha nem jelent meg, feltehetően ebben a munkában is részt vállalt volna Cholnoky Jenő.

Cholnoky Tamás a tudós hagyatékából digitális formában számos anyagot küldött Rybár Olivérnek, ezek között volt néhány érdekes levél, mely egy készülő kötetről számolt be. 1943 tavaszán az Európa Kiadó Kft.⁶ megkereste Cholnoky Jenőt egy városi kötet megírása kapcsán. Dr. Vásárhelyi Z. Emil⁷ a kiadó szerkesztője felkérte dr. Bierbauer Virgilt⁸ egy 20 kötetes városkönyv sorozat elkészítésére, melynek részét képezte volna egy Veszprémről szóló rész is, melyet magyar, német, olasz és francia nyelven is meg kívántak jelentetni. Az írás nem csak földrajzi szempontból vizsgálta volna a tudós szülővárosát, de külön kérése volt a kiadónak, hogy a település történelmét, jelenét, táji környezetét, kultúráját, épített emlékeit is bemutassa a könyv. A 160 oldalasra tervezett mű kb. 36 oldal szöveges részt, és 124-128 fotó mellékletet tartalmazott volna. Elképzelhető, hogy Csolnoky Ferenc jegyzeteit ehhez az íráshoz is fel kívánta használni Cholnoky. Tudomásunk szerint Cholnoky Jenőnek ez a Veszprémről szóló írása már nem jelent meg (a városról három hosszabb terjedelmű írása maradt fent nyomtatásban).⁹

⁴ CHOLNOKY 1938

⁵ Borovszky Samu (Bácsordas, 1860. október 25. – Budapest, 1912. április 24.) történész, helytörténész, 1899-től az MTA levelező tagja, irattárnoka és irodaigazgatója. A veszprémi születésű Sziklay Jánossal (1857–1945) együtt szerkesztette a Magyarország vármegyéi és városai (1896–1914) című sorozat I–IV. kötetét. 1909–1912 közt a Magyar Történelmi Társulat titkára és a Századok szerkesztője volt.

⁶ Nem azonos az 1946-ban alapított és 1957 óta Európa Könyvkiadó néven ismert kft.-vel.

⁷ Vásárhelyi Z. Emil (Marosvásárhely, 1907. január 23. – Cooma, Ausztrália, 1986. június 7.) erdélyi művészeti író, festőművész, grafikus. 1936-tól az Erdélyi Szépművés Céh lektora volt. Pályafutása az Új erdélyi antológia (Kolozsvár, 1937) író csoportjával indult.

⁸ Bierbauer Virgil (Borbíró, Nagyenyed, 1893. március 6. – Budapest, 1956. július 25.) építész, építészetelméleti író. 1928 májusában a Vállalkozók Lapja mellékletéből önálló folyóirattá szervezi a nemzetközi és hazai modern építészet eredményeit ismertető „Tér és Formát”, melynek egyik szerkesztője és leg többet publikáló szerzője is volt. 2010-ben posztumusz Ybl Miklós-díjjal tüntették ki.

⁹ Veszprém földrajza in: Báró Hornig Károly (1912): Veszprém Multja és Jelene. Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém. 185–209. illetve CHOLNOKY 1938 és CHOLNOKY 1945.

Dr. Csolnoky Ferenc és Cholnoky Jenő

Dr. Csolnoky Ferenc 1853. április 9-én született Veszprémben a mai Bem utca 1. szám alatt (a ház ma már nem áll). Atyja id. Csolnoky Ferenc orvos (1808–1876), anyja Reviczky Karolina (1809–1882) volt, akik 1837-ben kötöttek házasságot. A párnak négy gyermeke született; László ügyvéd (1835), Ilona későbbi Berky Károlyné (1841), István járásbíró (1846) és Ferenc. Csolnoky Ferenc 1885. április 28-án vette feleségül Vászolyban a nagypécselyi Bohuniczky Antal (1820–1887) birtokos lányát Bohuniczky Irént¹⁰ (1865–1941). Egy gyermekük született Csolnoky Mária (1891–1980) későbbi Zelovich Kornélné.

*Dr. Csolnoky Ferenc és családja
(balra Csolnoky Ferenc, mellette
Bohuniczky Irén, előttük lányuk, Csolnoky
Mária) (Illényi Gáborné gyűjteményéből)*

Tanulmányait Veszprémben és Pápán végezte és itt érettségizett 1872-ben. Orvosi tanulmányait a Pesti Magyar Királyi Tudományegyetem Orvostudományi Karán végezte 1872–1877 között.¹¹ Egyetemi tanulmányai elvégzése után fél évig a budapesti Szent Rókus Kórház I. belgyógyászati osztályán volt gyakornok. 1878-ban telepedett le Veszprémben,¹² ahol haláláig élt. A család egykori otthona a mai Toborzó utca 11–13. szám alatt található. A századforduló után László bátyja arácsi nyaralóját megvette, és a későbbi nyarakat rendszerint a Balaton parton töltötte.

Börtönorvos lett, mely megbízását a leghosszabb ideig 1933-ig viselte. 1881-től tiszteletbeli városorvos, majd kórházi másodorvos lett, miután Fischer Béla lemondott tisztségéről.¹³ A követ-

kező év nyaratól királyi törvényszéki orvos,¹⁴ illetve a Szeminárium közegészségtan tanára is lett. Ezek után számos fontos tisztségeket töltött be Veszprém város életében: az Irgalmas Nővérek orvosa, a Deficiencia (elagott egyházi javadalmakosok intézete) orvosa volt. Sebészorvosi oklevelet (doctor chirurgiae) 1885-ben, szülész-

¹⁰ *Pápai Lapok*, 1885. 05. 03. Esküvők. 73.

¹¹ HOGYA 1990

¹² *Veszprém*, 1878. 05. 19. Új orvos. 3.

¹³ *Pápai Lapok*, 1881. 05. 08. 82.

¹⁴ *Veszprém*, 1882. 06. 11. Kineveztetés. 3.

mesteri oklevelet 1888-ban szerzett.¹⁵ A magyar kir. 7-ik számú honvédhuszár ezredben is volt segédorvos, majd 1885-ben lépett ki a honvédségtől, 1916-ban a Vöröskereszt II. osztályú díszjelvényét is megkapta. 1885-ben szerezte meg a középiskolai orvosi és egészségtan tanári állás betöltésére alkalmas képesítését, mellyel az Angolkisasszonyok intézetében is tanított.¹⁶ 1888-tól a Megyei Egészségügyi Bizottság tagjává választották (a városi egészségügyi bizottságnak 1905-től, második alkalommal pedig 1920-tól elnöke) illetve a Veszprémi Róm. Kat. Iskolaszék és Gimnáziumi Bizottság tagja (1909-től elnöke). A tizedforduló idején nevezték ki a püspök orvosává.¹⁷ A legnagyobb megtiszteltetés akkor érte, amikor 1894-ben, tizenhat évnyi veszprémi orvosi gyakorlata után kinevezték a kórház főorvosának, majd 1899. február 23-án a kórház első orvosigazgatójává lépett elő. 1900 elejétől Veszprém vármegye törvényhatósági bizottságának tagja lett. 1916. szeptember 12-én Királyi Tanácsossá nevezték ki. 1925-től viselhetette a méltóságos címet, miután egészségügyi főtanácsossá nevezték ki.¹⁸ A következő évben nyugdíjba vonult. Ezután mondott le a fontosabb tisztségeiről. Hosszas betegsége miatt az orvosi magánygyakorlatát is abba kellett hagynia. 1941. január 3-án este 22 órakor hunyt el Veszprémben, temetésére 1941. január 5-én 15.45-kor került sor az alsóvárosi temetőben.¹⁹

A kortársak szerint kedves, okos, kiegyensúlyozott, és józan életű ember volt.²⁰ Mint orvos is közkedveltségnek örvendett. Cholnoky Tibor visszaemlékezései szerint a rokonok is gyakran, és sokat tartózkodtak „Feri bácsiéknál”. „*Mindig nagyon jó kedvünk volt, vidám napok voltak azok.*” Érdemei közé tartozik az 1890-ben létrehozott Szegényház, az 1903-ban építtetett Gyermekekmenhely, és az 1914-re kibővített 180 ágyas kórház.²¹

Unokaöccse, akinek a feljegyzéseit írta, Cholnoky Jenő volt. Cholnoky Jenő 1870. július 23-án született Veszprémben. Dr. Csolnoky Ferenc unokaöccse, Csolnoky László ügyvéd (1835–1901) fia,²² anyja Zombath Krisztina²³ volt. A

¹⁵ CSOLNOKY é. n.

¹⁶ uo.

¹⁷ uo.

¹⁸ uo.

¹⁹ uo.

²⁰ *Pápai Lapok*, 1881. 08. 28. Veszprémből. 150.

²¹ *Pápai Hírlap*, 1913. 11. 15. Veszprém új kórházat épít. 4. és HOGYA 1990

²² RYBÁR 2015

²³ Zombath Krisztina (Győr, 1842. október 2. – Budapest, 1934. május 14.) A Cholnoky-fivérek édesanyja. Édesapja Zombath Antal győri ügyvéd, anyja Sággy Leopoldina. Anyja 1855-ben, apja 1866-ban hunyt el. Árvasága alatt nagynénje családja (Jeszeniczei Jankovich István és neje Sággy Paulina) tartották el kastélyukban Fürön (Szlovákia, Nyitrai kerület). 1867. december 16-án vette feleségül Csolnoky László. Nagybátyja volt Zombath István (1825–1883) ’48-as honvéd ezredes, aki a veszprémi Alsóvárosi temetőben nyugszik.

házaspár nyolc gyermeke közül öt érte csak meg a felnőttkort. Közülük három kimagasló tehetség: Viktort és Lászlót az irodalomtörténet, Jenőt a földrajztudomány tartja számon.

Cholnoky Jenő 1888-ban érettségizett a veszprémi Piarista Gimnáziumban. 1892-ben a budapesti Műegyetem vízépítő szakán mérnökdoktori oklevelet szerzett. 1902-ben földrajzból doktorált és adjunktussá léptették elő. 1903-ban leíró földrajzból magántanári képesítést szerzett és a tudományegyetem tanára lett. 1904-től a Földrajzi Közlemények szerkesztője. 1915-ben a Magyar Földrajzi Társaság elnökévé választották, majd a Magyar Turista Egyesület és a Magyar Barlangkutató Társaság vezetőjévé lett. Később az Alföldi és a Balatoni Bizottság, valamint a Természetvédelmi Tanács elnökévé választották. 1921-től 1940-ig a Budapesti Tudományegyetemen egyetemes földrajzot tanított. 1950. június 5-én, 80 éves korában bekövetkezett haláláig szakadatlanul dolgozott. Több mint, 45 önálló könyve, 470 megjelent írása tanúskodik a termékeny tudós életművéről.²⁴ Cholnoky Jenő miután elkerült a városból számos alkalommal járt nagybátyjánál, részben családi események alkalmával, sokszor pedig terepgyakorlatok, tanulmányutak kapcsán.²⁵

Csolnoky Ferenc feljegyzései

A: első levél

Kedves Jenő!

Ígéretem szerint itt összefoglalva küldöm elég primitív alakban pár jegyzetemet a Veszprém városáról írott pompás munkádban²⁶ esetleg fel nem vett dolgokról, talán találsz benne használhatót is.

Ide csatolva küldöm Bolgár Mihály²⁷ piarista tanár monográfiáját melyben úgy hiszem több érdekes kérdés megfjtésére vonatkozó adatot fogsz találni, hogy ne kelljen sokat keresni, a leg fontosabbnak látszókat ceruzával jeleztem.

Idának²⁸ kézsókomat mindkettőtöknek szívélyes üdvözetemet küldöm,

Feri bátyád

V. 1939. I. 26.

²⁴ RYBÁR 2016

²⁵ RYBÁR 2014

²⁶ Cholnoky Jenő 1938-ban megjelent *Veszprém* című könyve.

²⁷ Bolgár Mihály (Gyerk, 1861. szeptember 1. – Veszprém, 1895. március 10.) tanár, geológus. Geológiai és hidrográfiai kutatásokkal is foglalkozott. Tanulmányai alapján valósították meg Veszprém város vízvezetékét.

²⁸ Fink Ida (Cholnoky Jenőné) – (Brassó, 1889. április 26. – Balatonfüred, 1945. április 24.) Cholnoky Jenő második felesége, (1917. szeptember 11-én kötött házasságot). Gyermeük nem született. A balatonarácsi temetőben nyugszik.

A 110. lapon.²⁹

1909 ápr. 2-án a Vár északi végén a Papnevelő intézet egyik kéménye gyulladt ki, mert a kívül fűtő egyik kályha előtt levő, a kémény alatt levő előtérben következő reggelre előkészített apró száraz gyújtani való fa éjjel a kályhából kipattanó tűztől meggyulladt, s a kémény is kigyulladt, ettől gyulladt meg az épület fazsindely teteje is. A várbeli többi kanonoki lakások szintén fazsindelyesek voltak, természetesen egymásután gyulladtak meg és égtek le.

Minden rosszból jó is szokott néha származni. Ezen borzalmas tűzvész érlelte meg a város közönségében azt az eszményt, hogy a vízvezeték föllállítása a városnak igen sürgős elodázhatatlan feladata,³⁰ amit azonban Bolgár Mihály piarista tanár nagy szorgalommal végzett az összes a városban és annak körületében a kültelkeken levő köz- és magán kutak vizének egészségi szempontból való pontos vegyi vizsgálatát és az abból levont következtetés tette még sürgősebbé, mert a megvizsgált 110 kút vize közül alig egy kettő volt ivásra használható. Ezek is a városon kívül voltak, a többi, mert a város talaja mindenütt a helytelenül épített városi csatornák szanaszét szivárgott ürülék anyagokkal sok évtizedeken át folyton átitatva és fertőztetve.

Bolgár Mihály piarista tanár volt az első aki a vízvezeték sürgős megépítését s annak módozatait is 1893 évben „*Veszprém meteorológiai viszonyai és kútvizeti*”³¹ cím alatt megjelent művében legelőbbször sürgette, s a város összes kútvizének pontos elemzésével kimutatta és számadatokkal igazolva kézzel foghatóan bebizonyította, hogy a város összes kútvizeti az egészségre veszélyesek, azért a város külső részein forrásokból (Fejesvölgyi forrás, Aranyoskúti források, Kiskúti csárda) tehát csatornák és pecegődrök, trágyadomboktól nem fertőzött talajon fakadó forrásokból bevezetni ajánlott.

Sajnos lankadatlan szorgalommal végzett sok kutatásának eredményét a vízvezeték megépítését nem érthette meg, mert előbb meghalt, de a város hálája jeléül egy utcát nevezett el nevééről. Nevezetesen a Kossuth Lajos (előbb: Palotai utca) balról

²⁹ Az eredeti kéziratban szerepel „a 110. lapon” megjegyzés, mely egyértelmű utalás Cholnoky korábbi írására: „1909-ben (április 2-án) a Vár északi végén álló kanonoklakás padlásán keletkezett tűz, megint borzasztó viharban s leégett az egész Vár nyugati házsorainak minden teteje. Szerencsére ezeknek a házaknak rendszeren boltozatos mennyezete van, éppen a tűzveszélyre való tekintettel s így nem égtek be a lakások, különben felbecsülhetetlen lett volna a kár. Ezt a tűzvészt nem láttam, de el tudom képzelni, hogy milyen borzalmas lehetett alulról, a városból nézni a lángtengert és füsttömegeket.” CHOLNOKY 1938. 110–111.

³⁰ Téves Cholnoky Ferencnek ez a megállapítása, az 1893-as nagy áprilisi tűzvész után, mikor a Cserhát leégett, döntöttek a vízvezeték kiépítéséről, ami 1896-ban készült el. Lásd: KOVÁCS–LAKI 2016

³¹ BOLGÁR Mihály: *Veszprém meteorológiai viszonyai és kútvizeti*. Kompolthy T. Petőfi könyvnyomdája, Veszprém, 1893.

nyíló Kerekes kút utcát nevezte el Bolgár Mihály utcának. Azzal is megakarták örökíteni Bolgár Mihály érdemeit, hogy a vízvezetéki gépház falán emléktáblát helyeztek el mely a vízvezeték felállítása ügyében szerzett kiváló érdemeit hirdeti.

A város csatornázása kétségbeejtő rossz. Eredetileg egy hosszú befedetlen árok volt, mely húzódott a külső Püspökkert délkeleti bejáratától a belső Püspökkerten át a mostani Óvári utcán át egész az Irgalmas nővérek zárdája kertjén keresztül le a Jókai Mór utcának, az Anna kápolna mellett.³² Még az Anna kápolna építése idejében 1726-ban deszka padon kellett a nyitott árkon átjárni a templomba. Az árok egy részét az Anna kápolnától a nagyhídig időkorban beboltozták terméskövekből mészhabarccsal magas boltíves csatornát készítettek, ugyan így 1870 évben az Anna kápolnától a belső püspökkertig ugyan úgy boltozatos csatornát építettek az úgynevezett Ördögárokra, mert már a bűz kiállhatatlan volt. Ezt is veszprémi lapos formás kövekből szintén kavicsból készült mészhabarccsal. Így igyekeztek eldugni szem elől az Ördögárok piszkát, szemetjét és utálatos bűzölgését is. Nem törődve azzal, hogy az összes környék talaját befertőzték, szennyvizekkel átitatták, az összes itt húzódó környezetben a kutakat ivásra használhatatlanná tették, megfertőzték. Voltak egyesek akik az ártalmas eljárást szóvá tették; ennek eredménye az lett, hogy a város felterjesztésére a belügyminisztérium ezen ártalmas állapotokat szakértőivel megvizsgáltatta, azok elhárítására a város egész területére csatorna hálózat tervét és költségvetését dolgoztassa ki, mely a helyi viszonyoknak a városban levő várható nagy esésre való tekintettel az elválasztó rendszert hozta javaslatba, a biológiai tisztító eljárással kapcsolatban. Vagyis, hogy az esővíznek nagyobb méretű, impermeábilis,³³ a szennyvizek levezetésére szolgáló csatornáknak pedig kisebb, a mutatkozó szükséghez mért, de szintén impermeábilis anyagból készítendő csöveken leendő elvezetését az Aranyos-kúti völgyben készítendő klarifikáló³⁴ telepen keresztül Jutaspusztánál a Sédbe torkolással leendő elvezetését javasolta. Természetesen a tervet félre tették azzal, hogy nincs rá pénz, időközben azonban a házi csatornákat, pecegödrök tartalmát az utcára nem eresztették ki, ezek számára mentől szorgalmasabban építettek majdnem minden utcában új csatornákat és bekapcsolták őket az

³² Franciscs Károly (Pápa, 1804. november 30. – Veszprém, 1880. július 4.) borbélymester, emlékiró. Több száz oldalnyi naplót hagyott hátra, amelyben számos helytörténeti, néprajzi, társadalmi eseményt örökít meg Veszprém életéből. Visszaemlékezéseiben (Pápai református Gyűjtemények, 2001.) a 18. oldalon a Hosszú-utcai csatornáról az alábbiakat olvashatjuk: „Az utca napnyugati oldalán álló házak előtt undok árok nyúlott végig, melyben a rondaságnak minden neme volt látható, s amelyet nyáron át néha egy-egy omló zápor tisztogata, különben annak tisztogatására soha nem gondolt sem előjáróság, sem az utcában lakó lakosok. Később ezen árok helyett is Rohonczy János huzata beboltozott kanálist.”

³³ Vízhatlan, vízálló, át nem eresztő

³⁴ Klarifikálás = tisztítás

Ördögárok nagy fő csatornájába, természetesen nem impermeábilis anyagból, hanem az Ördögárok mintájára meszeshabarcsból és ismét terméskő darabokból készítve, rábízván az esővízre, hogy az majd a nagy esés miatt tisztára mossa a csatornákat. Nem gondolták meg ezen helytelen eljárásnak a súlyos következményét a város talajának mindenütt nagymértékben való szennyvízzel való beszennyezését és ennek az egészségi állapotra beható veszedelmességét. A cél az volt, mentől több pótadót behajtani. Azon utcákban ugyanis, ahol a házakból a szennyvizeket egy imígy-amígy össze tákolt csatornába lehetett vezetni, a tulajdonosokkal csatorna pótadót fizettettek. Ez a módszer valószínű jól jövedelmező volt, de annál veszélyesebb a közegészségre, mert mentől több helyen készült ilyen csatorna, természetesen annál szennyezettebb lett a város talaja. Ki hitte el azt, amit a közegészségügy egyedüli őrei orvosok beszéltek, hogy az ily talajon épült házak kész veszedelmet képeznek a benne lakók egészségére.

Közben a város határai folyton terjedtek a Jeruzsálem-hegyi, a Temetőhegyi részekén, a Kádártai út mentén egész új városrészek keletkeztek. A város a hasznavehetetlen területeket maga sietett parcellázni és jó drágán eladni, de csatornát, vízvezetékét, villam vezetékét nem vezetett az újonnan keletkezett utcákba, holott ez lett volna az első kötelesség, mégpedig szabályszerű modern csatornahálózatot. Mikor a házak megépültek akkor látták a háztulajdonosok, milyen helytelenül jártak el, de már akkor későn volt, mert sok helyen csatornát nem is lehetett építeni, mert nem volt kellő esés és nem volt főcsatorna, nem lehetett hová levezetni. Most azután gyűlik a szenny, piszok, a pecegödör tartalma fertőzi az új házak környékét és talaját. De hát pénz beszél! Ez a fő, más egyéb aztán mind mellékes! A város mikor a telkeket eladta, nagy óvatosan kikötötte és az új tulajdonosokkal aláíratta, hogy közüzemeket a vevők a várostól nem követelhetnek. Úgy gondolom ez a helytelen eljárás még sok fejfájást, rengeteg kiadást és évekre menő hosszas fáradságos munkát fog okozni a város vezetőinek. S akkor is mennyi ideig tart még a város talaja megtisztulhat? A város látszólagos takarékosága s a közegészségi ügy teljes elhanyagolása így bosszulja meg magát. A törvény értelmében kellett a képviselőtestületnek rendes közegészségügyi bizottságot választani, igen de ennek elnökévé Óvári Ferencet³⁵ választották, aki minden ügyben elnök lett, de nem levén orvos, nem érthetett úgy az egészségügyi kérdésekhez mint akármelyik orvos. Különben is, legegyszerűbb módja a jelenleg is még érvényben levő közegészségügyi törvény

³⁵ Óvári Ferenc (Veszprém, 1858. május 3. – Veszprém, 1938. március 11.) ügyvéd, a Balatoni Szövetség alapítója. Fontos szerepe volt Veszprém rendezésében és kultúrintézményeinek megteremtésében. Elnöke volt a Veszprémi Takarékpénztárnak, tagja volt a Pénzintézeti Központ választmányának is, valamint egyéb közhasznú egyesületek munkájában is aktív szerepet vállalt.

EUROPA

KIADÓ KFT. - VERLAG G.M.B.H. - EDITORE S.A. - EDITEUR S.A.
BUDAPEST. IV., KRISTÓF-TÉR 8. IV.Méltóságos
Cholnoky Jenő
egy. tanár urnak

Budapest, 1943. III. 31.

B u d a p e s t

VIII. Gyulay Pál u. 1.

Az Európa Kiadóvállalat Városkönyvei sorozatában 20 kötetben kívánja behatóan és magas színvonalon ismertetni Magyarország városainak múltját és jelenét, úgyhogy ez a könyvsorozat egységes beállítása irásban és képen átfogó keresztmetszetét adja a magyar városok kulturájának. A könyvsorozat szerkesztésével Dr. ing. Bierbauer Virgil építészmérnök urat bíztuk meg, amiben biztosítékát látjuk annak, hogy könyveink minden szokványos és üzleti szemponttól mentesen fogják a magyar városkultúra ismeretét szolgálni, éspedig úgy idehaza, mint külföldön, mert a könyvek magyar, német és olasz nyelvű kiadásban jelennek meg.

Dr. ing. Bierbauer Virgil ur javaslatára tisztelettel felkérjük Méltóságodat, hogy könyvsorozatunk V e s z p r é m városát tárgyaló és 21 x 29,7 cm formátumban megjelenő kötetének 36 oldalas szövegét megírni és a körülbelül 128 darabból álló képsorozat tervezetét mielőbb elkészíteni kegyeskedjék, hogy annak alapján a képeket összegyűjtsük, illetve fényképszunkkel elkészíttessük. Az idegen nyelvű kiadások szövegének fordítását magunk fogjuk elkészíttetni. Kívánására a fordítást ellenőrzés végett Önnek bemutatjuk.

Méltóságod értékes munkájáért 800 azaz nyolcszáz pengő szerzői tiszteletdíjat fizetnénk, ez összeg magában foglalja az egy-szeri vagy többszöri, illetve többnyelvű kiadás minden szerzői jogának megszerzését. A szerzői tiszteletdíjat oly módon folyósítanók, hogy a képjegyzék benyújtásakor Ön a fenti összeg 20 %-a, a szöveg benyújtásakor annak 30 %-a, a klisék elkészülte és a kefélenyomat revideálása után ismét 20 %, a könyv megjelenésekor pedig 30% illetné meg. A kész könyvből 15 példányt ajánlunk fel Önnek.

A képjegyzéket kérnök április 15.-ig hozzánk juttatni, a könyv szövegét pedig július 1-ig kérnök nekünk átadni.

Hálásul köszönjük, hogy a fentiekben foglalt felkérésünknek Méltóságod, hajlandó eleget tenni és a magyar Kulturát szolgáló kiadványunk sikerét értékes munkájával elő fogja segíteni. Miben bizva arra kérjük, kegyeskedjék velünk postafordultával közölni, hogy a tőlünk kért munkát hajlandó-e magára vállalni? Szíves válasza birtokában irodánkba személyes megbeszélésre fogjuk felkérni.

EUROPA
Dr. Virgil Bierbauer
/:dr. Váscrhelyi Z. 7-11
szerkesztő./

Az Európa Kiadó felkérése a Veszprém című könyv megírására.

szerint az egészségügyi bizottságot egyáltalában össze sem hívni, hogy véleményét mondjon; a polgármestertől függ teljesen, akarja-e igénybe venni ezen bizottság tanácsát vagy sem? Persze hogy nem akarta. Sic volo sic iobe!³⁶ Igen ritka esetben

³⁶ Így akarom, így kívánom! (latin)

lett összehívva. Talán elment az esze a Komjáthy³⁷ polgármester úrnak, hogy akadémikusokat vegyen a nyaka köré!

B: második levél

Kedves Jenő!³⁸

Köszönöm szíves gondoskodásodat, a küldött Szénási block³⁹ csakugyan igen jó ötlet volt. Nem próbáltam ugyan itt keresni, de úgy hiszem ebbe a világtól elmara-
dott fészekbe ilyet nem is tartanak, ilyent az is igaz, hogy én is csak kisvárosi
vagyok, mert nem is jutott eszembe. De praktikusnak elég praktikus. – Még maradt
belőle elég, alig hiszem, hogy tele tudjam írni, pedig ha érdekel szívesen írom
tovább is. ha! ugyan!?

Ide mellékelem a Csermák⁴⁰ zeneszerzőre vonatkozó, az utóbbi időben megje-
lent hírlap közleményt, talán azt is használhatod.

Az utcanevekre vonatkozólag ide mellékelek egy térképet Veszprémről, azon az
utcanevek is sorrendben felvannak sorolva, de ez ugyan 1927-ből való, de újabb ez
időszerént nincs.

Ha valami eszedbe jut, szívesen felelek rá.

Úgy emlékezem rá, hogy Te és Viktor⁴¹ a ménküfogós házban születtetek.

Azt is meg akarom említeni, hogy a ménküfogós házban már egy emléktábla van,
de azt nem tudom biztosan kié? Simonyi?⁴² Vagy Bánóczi-é?⁴³

Mariskáék⁴⁴ itt voltak, de csak rövid időre, Arácsra⁴⁵ nem tudtak kimenni

³⁷ Komjáthy László (Veszprém, 1876. szept. 2. – Veszprém, 1930. aug. 30.) 1911–1929 között Veszprém polgármestere.

³⁸ Ez a levél kockás papírra van írva.

³⁹ Egy korabeli, felül letéphetős papír jegyzetömb.

⁴⁰ Csermák Antal (Hradsin, Csehország, 1774 körül – Veszprém, 1822. okt. 25.) zeneszerző, hegedűtanár.

⁴¹ Cholnoky Viktor (Veszprém, 1868. dec. 23. – Budapest, Józsefváros, 1912. jún. 5.) író, újsági-
ró, műfordító. Cholnoky Jenő és Cholnoky László bátyja.

⁴² Simonyi Zsigmond (Veszprém, 1853. jan. 1. – Budapest, 1919. nov. 22.) nyelvtudós, egyetemi
tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Az ő nyelvtankönyveiből tanult Cholnoky Jenő
is.

⁴³ Bánóczi József (Szentgál, 1849. júl. 4. – Budapest, 1926. nov. 20.) 1874-ig Weisz József nevet
viselte, tanár, irodalomtörténész, filozófus.

⁴⁴ Csolnoky Mária (Veszprém, 1891. feb. 10. – Budapest, 1980. márc. 22.) Csolnoky Ferenc lánya,
Kovács József később Zelovich Kornél (1869–1935) mérnök, műegyetemi tanár, az MTA tagjá-
nak második felesége (első felesége Cholnoky Erzsébet volt).

⁴⁵ Cholnoky-villa v. Cholnoky-nyaraló (Balatonfüred (Balatonarács), Szőlőkalja utca 23.)

pedig tervbe volt véve. Juditka⁴⁶ igen szorgalmasan tanul, nagyon közel van az érettségi.

A viszonyokhoz mérten elég túrhetően megvagyunk, örülünk, hogy kilátásba helyezted látogatásokat Veszprémben. Arácsra nem hiszem, hogy kitudok menni, de ha igen, akkor is csak rövid pár órára, ha bírom! A kocsizás erősen megvisel.

Idusnak szívélyes üdvözetemet és kézcsókomat kérlek légy szíves átadni. Tiboréknak⁴⁷ is légy szíves szívélyes üdvözetemet jelteni. Irén⁴⁸ szintén Mindnyájatoknak üdvözetét küldi, Ő is szívesen vár Titeket, a nyáron itthon leszünk.⁴⁹

Szeretettel ölel Feri bátyád.

Veszprém, 1939. ápril. 11.

Víz miseria Veszprémben mielőtt a vízvezeték megépül

Az egész Temetőhegyi városrészben egyetlen kút sem volt, a vizet az asszonyok dézsákban, kannákban hordták legtöbbször fejükön, melyre úgynevezett „teker-cset” tettek, hogy az edény feneke ne nehezdedjék közvetlenül a fejükre. A legközelebbi két kút volt amiből vizet hordtak: egyik a „Betekints” kocsmá előtti, a másik lent a völgyben a Séd patak partján az úgynevezett „Péntek kút”. Milyen lehetett a tisztaság ezeken a helyeken, amelyek dombról le dombról fel legalább félórai járást igényelnek.

Tüzi veszedelem esetére a város szélein négy helyen az esővizet fogták fel kivájt mélyedésekben. Ilyen volt a Balog-tó a Jeruzsálem hegyen az úgynevezett Kupa utcában, egy pedig a Csorda utca – jelenleg Sz. István utca végénél a Vörös tó – a negyedik ettől délkeletre beljebb a házakközi Belső tó. Hogy ezek vizét a libák, malacok serege vegyesen a gyermekekkel vidáman használták fürdőnek, az senki-nek sem tűnt a szemébe. Télen aztán korcsolyáztak is rajta, meg a jegét elhordták a kocsmárosok, mészárosok, cukrászok hűtésre. Nagy felháborodást keltett mikor a doktorok jajgatására még is eltiltották ezt, mert a műjég többbe került.

Toborzó utca

Itt volt a Jeruzsálem utcai sarkon az úgynevezett „Verbungos” kaszárnya. Mielőtt az általános hadkötelezettségi törvényt behozták, az újonc katonákat úgy toborozták.

⁴⁶ Zelovich Judit (Budapest, 1921. jan. 25. – Budapest, 2010. márc. 27.) Csolnoky Mária egyetlen gyermeke, Csolnoky Ferenc unokája. Előbb Matus Erik, majd Benedek (Ferencsik) Pál felesége. Sógora Ferencsik János (1907–1984) magyar karmester, az Operaház főzeneigazgatója volt.

⁴⁷ Cholnoky Tibor (Budapest, 1901. júl. 29. – Budapest, 1991. feb. 21.) Kossuth-díjas építőmérnök, a BME rektora (1954–1957), Cholnoky Jenő kisebbik fia.

⁴⁸ Bohuniczky Irén (Vászoly, 1865. feb. 24. – Veszprém, 1941. júl. 21.) Csolnoky Ferenc felesége.

⁴⁹ Csolnoky Ferenc háza (ma Toborzó utca 11–13.)

Itt a verbungos kaszárnyában voltak akik az utcán zeneszóval, nagy tánccal összecsőditették a bámulókat, naplopókat, azokat itatták, aki azután a verbungos káplár borából ivott s fejére csapták a káplár csákóját, az már hiába védekezett, bíz azt elvitték tíz évre katonának. Punktum. Abban a régi jó időkben sem volt minden olyan jó.

Endrődi Sándor apja Kupricz Sándor törvényszéki bíró volt, a házuk a Virág utcai Csolnoky László⁵⁰ féle volt. Hogy mért nem arra tették a költő emléktábláját nem tudom, valószínűleg előbb ott laktak a Horgos utca sarkán levő, akkor még földszintes házban? de annak hogy ott lakás is lett volna nem igen hiszem, mert földszintes ház volt, csupán boltok voltak az utcára. Weis A. Manó posztókereskedő boltja volt benne a sarkon.

Papvásár elnevezés

A régi időben két földesura volt Veszprémnek, nevezetesen a veszprémi káptalan és veszprémi püspök. A város két részre volt osztva, a határvonalat a régi Hosszú-jelenleg Jókai Mór utcában az egyik házfal fülkájében behúzódot sz. János szobor képezte. Attól Délkeletre a püspökségé, lefelé a Sédén túl a Káptalané volt. Ennek akkor az volt a következménye, hogy a vásárosoktól a helypénzt innen az örsi úton levő vásártéren a püspökvár szedte, a Temetőhegyen levő vásártéren pedig a káptalan. Egyik vásár itt, a másik vásár pedig felváltva amott volt megtartva.

Most persze már a helypénz szedési jog a várost illeti, de azért a vásárokat most is felváltva tartják meg, az ott a környezetben levő kocsmárosok érdekében. A Papvásártér név ebből az időből maradt meg, mert a káptalani fadepó is itt van, s a Káptalan Jutasi pusztája is itt a közelben van. Egy utca is megy ide ki, Papvásár utcának hívják, ezen egyenesen oda lehet a vásártérre jutni.

A veszprémi zsinagógát mikor építették megmondani nem tudom, de még halványan emlékszem rá mint kis gyermek, hogy egészen új volt. Tehát 1853 előtt épülhetett. Azt tudom, többször hallottam otthon, hogy valami Mogyorósy nemesi családé volt, de zálogba adták s nem tudták kiváltani, aztán persze a zsidóké maradt, nagy üres telek volt.⁵¹

⁵⁰ Csolnoky László (Budapest, 1835. nov. 22. – Budapest, 1901. máj. 31.) ügyvéd, tiszti főügyész, Cholnoky Jenő édesapja.

⁵¹ A város első zsinagógáját 1799-ben Zichy Ferenc főispán építtette, a közönség 1800-ban 200 forintért vette bérebe és használatba. A területet 1839-ben Zichy Domonkostól vásárolták meg. 1861-ben Haenisch J. építész készített tervet a templom bővítésére. Ehelyett azonban 1862–1865-ben Zitterbarth Mátyás tervei szerint új, nagyobb templom épült a telek piactéri vonalában.

Kupa utca

A szájhagyományok szerint itt a Jeruzsálem hegyen, s az alatta elterülő hosszú völgyben, melyet „Fejes” völgynek hívnak, folyt le az a nagyjelentőségű csatája sz. István Királynak, melyet a lázadó pogány vallásért küzdő magyarok ellen vívott, s mely ezek teljes leveretésével végződött. A nagy csata színhelyén még századok múlva is a földből ásás alkalmával temérdek emberi koponya került elő, mikor az itt elterülő agyagot a téglá égetésre felhasználták. A Kupa utca egyenesen levezet a Fejes völgybe, ahol egy nagyon tiszta forrás fakadt, melynek vizét a vízvezetéki gépházhoz kőagyag csövön vezették le, s egyik részét képezi a városi vízvezeték vizének. A másik nagyobb részét az úgynevezett, most „Kiskúti” csárda, előbbre „Zsidócsárda” előtti réten fakadó számos forrásainak vízszintesen elhelyezett, felül lukacsos, úgynevezett vízszintes kutakkal összegyűjtött vize szolgáltatja, melyet azután a Séd patak mellett lerakott vascsöveken vezetnek a vízvezetéki gépház rezervoárjába,⁵² s onnét villamos motor hajtja szét a városba s végül az Őrsi úti ket-tős vízmedencébe.

A vízvezetéki gépház

A Sintér kút mellett a Séd patakhoz közel a sziklás domb tövében van. Itt az épület külső falán van a falba erősítve Bolgár Mihály piarista tanár, a vízvezeték eszmé-jét első ízben felvető és később erélyesen sürgető emléktáblája melyen a város közönsége hálásan emlékezik meg eredményes működéséről.

Ez a gépház a Sz. István völgyhíd közvetlen közelében van, csodálom, hogy a nagy légvédelmi mozgolódás alkalmával senki sem gondolt rá, hogy a gépház egye-nesen ki van téve a légitámadás veszélyének, s hogy az ellen milyen egyszerűen megvédhető volna, ha az egész épület a hátamegetti sziklába vésetnék be, úgy mint a Jókai Mór utcában közel hozzá készülő légvédelmi szikla boltozatok, melyeknek a rendeltetését még mindig titkolják, állítólag Nemzeti Bank számára készül. Ha a gépház elpusztul a város egy csöpp vizet sem tud beszerezni.

Sintér kút

A sintér dombon, éppen a Fehérvár Gráci műút mellett van a gyepmesteri lakás és hozzátartozó mellék helyiségek. Természetesen a műút elkészítése előtt ez távol volt a várostól és minden lakóháztól el volt jól különítve, de mert egy fontos közle-

⁵² helyesen = rezervoárjába (gyűjtőmedence, víztároló).

kedési út éppen a kerítése mellett fut el, bizon nagyon kívánatos lenne innen közegészségi érdekből is sürgősen eltávolítani.

Ezen ház alatt a szikla tövében volt a város egyik legkitűnőbb ivóvizet szolgáltató kútja m. u. n. Sintér kút. Ez azért nagyon nagy forgalomban volt mert lajtokkal lehetett innen vizet szállítani a városba, elég közel is volt, jókarban tartott utak vezettek ide.

A Toborzó utcai 9. számú „Nagyasszonyház”

Ezt a házat Kopácsy József veszprémi püspök, későbbi esztergomi hercegprímás építtette, két éltes nővérének. A kapu feletti világító ablak rácsában vasbetűk láthatók, H. K. J. Herceg Kopácsy Józsefet⁵³ jelezve. Az épületből előkerülő téglák mind a W.P. betűkkel vannak megjelölve, mutatván, hogy a veszprémi püspök saját téglavetőjében lettek gyártva. A hölgyek nagyon békés természetű jószívűek lehettek, mert ebben az utcában voltak összepontosítva a legelevenebb, legzajosabb diák gyermekek csoportja, kik a környező igen szűk udvarú házakból az utcára szorultak ki labdázni, pilinckézni, zsványosdit s más egyéb nem igen csendes szórakozást űzni. S én nem emlékszem, hogy az áldott jólelkű nénik csak egyszer is felszólaltak volna ez ellen. Mindenki tisztelte őket a szomszédságban s általában csak nagyasszonynak szólították őket.

Dr. Csolnoky Ferenc Toborzó utcai házána k tornáca az 1920-as évek közepén (középen: Zelovich Judit) (Illényi Gáborné gyűjteményéből)

⁵³ Kopácsy József (Veszprém, 1775. máj. 30. – Esztergom, 1847. szept. 18.) székesfehérvári, veszprémi, majd esztergomi püspök, hercegprímás.

Laczkó forrás-kút

Én ugyan nem láttam még, azt tudom, hogy a katonai lövöldétől nem messze egyik, régebben Kanczler malomnak nevezett felett van, s a forrás vize, mely azután a malom kerékre van szintén vezetve.

Nagy fekete, fémből készült kétfejű sas volt a református templom tornyának csúcsán, kis gyermekkoromban. Nekünk akkor úgy magyarázták meg, hogy azért kellett ezt tenniük a reformátusoknak mert ez „salvagvariát” jelentett⁵⁴ az akkori osztrák törvények szerint, a templomot nem lehetett eltulajdonítani más vallásfelekezetek részére. Mint ahogy a várban levő régi megyeház épületéről megállapították, hogy azt Bíró Márton püspök erőszakkal vette el a reformátusoktól.

A veszprémi városház épületét Hunkár Mihály földbirtokostól vette meg a város a hozzá tartozó jelenleg utcává átalakított nagy kerttel együtt. Két Hunkár főispán volt azután Veszprém megye főispánja, leszármazója a ház tulajdonosának.

Veszprémi polgári lövölde

A jelenlegi múzeum helyén volt, a golyófogók és a céltáblák kint a Reinprecht ligetben voltak. Nem sokáig állt fent, mert azután Prosser⁵⁵ István ügyvéd sürgetésére fákkal ültették be, sétahely lett.

Sóház

Még abból a régi világból való deszka elejű idomtalan sóraktár volt, állami kezelésben. Akkor még nem járta az a gúnyos mondás, menjen a sóhivatalba, mert akkor állami sóhivatali tisztviselők működtek. Az épület ott dísztelenkedett a mostani megyeháza helyén. Szerencséjére Veszprémnek, mert más ilyen alkalmas hely a megyeház díszes nagy épületére aztán nem is található volna. Véghely Dezső⁵⁶ alispán sürgetésére szavazta meg a vármegye közönsége az építési költséget 50 évi törlesztendő póttadó kivetésével. A közgyűlés és az építést vezetők névsora a megyeház nagytermének előcsarnokában van márványtáblán megörökítve. Az építész Kehler Napoleon műépítész volt.

⁵⁴ Salvaguardia = védelem, oltalom (olasz)

⁵⁵ helyesen Plosszer

⁵⁶ Véghely Dezső (Veszprém, 1840. márc. 28. – Abbázia, 1897. ápr. 2.) ügyvéd, történetíró, vármegyei előljáró.

Erzsébet királyné mellszobra

A főispáni lak előtti kis téren áll. A királyné emlékét őrzi, aki egyedüli volt a Habsburg dinasztia tagjai közt, aki a magyarok érdekében felemelte szavát, ki talán, ha hallgattak volna szavára idejében, megmenthette volna a Habsburgok trónját, miként Mária Terézia. De hát sajnos a csehek már akkor is minden erővel azon voltak, hogy mielőbb ledöntsék, s ismert a Habsburgi ház másik nőtagjának kellett közbejönni (az is cseh volt) Chotek Zsófiának,⁵⁷ hogy ez a terv sikerüljön; igaz hogy férje és saját elpusztulásukkal. A magyarok a mártír királyné iránt érzett hálájuknak akkor mindjárt fényes jelét adták, de Bécsben ezt nem akarták megérteni, még kevésbé honorálni.

Tüzér utca

A papvásártérre vezető egyik utcát azért nevezték így el, mert a hajmáskéri tüzérkaszánya eredetileg ide volt tervezve, már a tervek, költségvetés, minden készen volt, mikor arra eszméltek, hogy Hajmáskéren volna a legalkalmasabb tüzérési lőtér, mert a veszprémi püspökség birtokához tartozó, a Bakony hegység egyik gerincéig húzódó heglánc igen jó golyófogónak bizonyult az eltévedt ágyúgólók felfogására, azért azután felhagytak a Veszprém városába tervezett tüzér laktanya tervvel,⁵⁸ s azt is Hajmáskéren építették meg. Így maradt aztán meg a városnak a Tüzér utca név kárpótlásul a tüzérkaszánya terveire költött összegér.

A Tallián kút története

Ez is az időben keletkezett, mikor a városnak még nem volt mérnöke, hanem minden építési, szépítési, utcarendezési ügyeket Benkő István a kádármesterséget megunt városi tanácsossá választott nagy kortes vezérré felcsapott, kisvárosi diktátor vett a kezébe. Nagyhangú, erőszakos pártvezér volt, mindenhez ő értett legjobban, a közgyűléseken ő torkolt le mindenkit. Ő adta ki a jelszót. A vásártéren kutat kell ásni. Persze, kerestek volna szakértőt, akit megkérdezhettek volna, lehet-e? célszerű-e? mibe kerül? Milyen mélyre kell leásni? Hogyan hozzák a vizet, ha kapnak is felszínre. De minek kérdezősködni, itt van a Benkő Pista, az mindenhez ért, az majd megcsinálja, csak pénz legyen. Pénz az persze arra amire szükséges lett volna,

⁵⁷ Chotek Zsófia (Stuttgart, 1868. márc. 1. – Szarajevó, 1914. jún. 28.) cseh grófnő, 1900-tól Habsburg–Lotaringiai Ferenc Ferdinánd főherceg, trónörökös felesége. Férjével együtt gyilkosság áldozatául esett (szarajevói merénylet).

⁵⁸ Ez így pontatlan. Lásd: Földesi Ferenc: „Sosemvolt” tüzér laktanya ürügyén – Veszprém egyes múlt századi közállapotairól, *Veszprémi Szemle*, 2012/1. 3–29.

szokás szerént soha sem volt. De akadtak mindég szereplésre vágyó úri hölgyek, kik szívesen vállalkoztak mindég közadakozásra, ha mások zsebéből kellett a pénzt összegyűjteni valamely időlegesen népszerű célra, mert a dicsőség a gyűjtőké lett, a nevük a hírlapokba került. A „vásártéri kút” is azidőben egyike volt a népszerű népboldogító jelszavaknak. Nekiindultak hát a hölgyek gyűjteni, de nem igen nagy siker koronázta működésüket, s akkor aztán arra a gondolatra jöttek, hogy özvegy Tallián Pálnéhoz⁵⁹ fordultak aki híres volt jótékonyágáról.⁶⁰ Sikerült is a jó öregasszonyt megnyerni az eszmének, mert a készítendő kút az ő házához közel volt. Ő ugyan nem szorult rá, mert kocsija, lovai, lajtos kocsija is volt, azzal hordatta a vizet. A háza a lutránostemplom⁶¹ alatt levő, később Weis Elek bőrkereskedőé lett (Kossuth Lajos utca).

Ennek az öreg hölgynek Tallián Pál siketnéma veszprémi földbirtokos volt a férje, birtoka úgy emlékszem itt is volt Feiszton,⁶² de valószínű, hogy Somogy vármegyében volt szintén, ahonnet a többi Tallián is származott. Azt mondták, hogy nagyon szép pásztor leány volt a birtokán, s ő azt el is vette, nem törődött vele, hogy a betűkkel nem volt ismeretségben. Azt mondták a férje korán elhalt. Amikor én emlékszem erre az öreg asszonyra, a városba csak nagy zárt üveges batárban szokott kikocsizni néha. Egy szintén öreg ügyvéd volt az ügyeinek és házának gondozója, Mustosnak hívták.⁶³

A veszprémi jótékony nőegylet

Ezt is az öreg özvegy Tallián Pálné alapította. Első elnöknője Báró Fiáth Ferencné⁶⁴ az akkori főispán felesége lett. A világháború alatt az alaptőkéje teljesen semmivé lett, aztán fel is oszlott.

⁵⁹ Özv. Tallián Pálné (Szentgyörgyi Horváth Mária Magdolna) (Ukk, 1779. feb. 18. – Veszprém, 1875. szept. 23.) 1810. október 8-án kötött házasságot Tallián Pállal (Zichy Anna fia).

⁶⁰ Végrendelete szerint mintegy 60 000 forintot hagyományozott jótékony célokra. Így a veszprémi ispotály részére hagyott 3000 forintot, az úgynevezett „Lázárház” szegényei gyámlítására 2000 forintot. A veszprémi Sz. Anna és a csatári kápolnáknak külön-külön 500 forintot. Halálakor a veszprémi szegényeknek 300 forint kiosztását, a veszprémi kisedővodának 4000 forintot. A veszprémi gimnáziumnak 4000 forintot, a felnőttek oktatására 1000 forintot. A veszprémi nőegylet javára 15 000 forintot, a veszprémi vásárállás nagypiacán létesítendő kút vagy vízvezeték felállítására 6000 forintot. Forrás: *Veszprém*, 1875. 10. 03. 3.

⁶¹ helyesen = lutherános (evangélikus).

⁶² Veszprémfajsz, németül Faist.

⁶³ Idős korában Tallián Pálné ügyvédje volt Mustos János, aki 1843-ban alapította meg a Veszprémi Takarékpénztárat. Mustos unokaöccse volt Óvári Ferenc.

⁶⁴ Báró Fiáth Ferencné sz. Kapy Ágnes (1819–1906), férje cörményesi és karánsebesi báró Fiáth Ferenc (Aka, 1815. szept. 21. – Veszprém, 1885. febr. 19.) főispán, emlékirat-író volt.

Szent Anna kápolna és szt. Anna elemi r. k. iskola

A szent Anna kápolnát 1772. évben építették.⁶⁵ Nemeskéri Kiss család, akiknek a lakóházuk a templommal szemben volt. A templom alatt sírbolt volt, melybe kívülről is lépcsőn lehetett lejárni, de a kápolna közepén is volt egy lejáró nyílás, melyet egy nagy téglány alakú vörös faragott kőlap zárt el. A család ezt a kriptát szánta családi temetkezési helynek, s csakugyan a család több tagja itt is lett eltemetve. A piarista rendnek a várban még azidőben nem volt temploma, azért szívesen vállalkoztak arra, hogy ők fogják a kápolnában a miséket tartani, sőt több piarista atya szintén itt nyugszik a sírboltban. A kápolna történetét azután 1872-ben megírta az egyik piarista tanár, mikor szóba került a nagyon az épület renoválása,⁶⁶ a kis füzetben a templom összes képei, oltára, szószéke stb. felszerelése, mind képekben van megörökítve. Egy példánya az érdekes füzetnek a kápolna renoválásáról felvett írott történettel együtt, azután Laczkó Dezső⁶⁷ múzeumi igazgató a veszprémmegyei múzeumban helyezte el megőrzés céljából. Ennek az egész kápolna történetnek átolvasása, mely érdekes adatokat tartalmaz, igen ajánlható mindenkinek, aki a régi Veszprémet ismerni akarja. A nyomtatott füzet ki lett nyomtatva sok példányban, megvolt a piarista rend veszprémi könyvtárában, valószínűleg még most is kapható volna (Szücs Imre tanár a veszprémi piar. Diákszövetség főttkára útján). Szép vörösmárvány oltára a székesegyház egyik mellék oltára volt. 2 db mellékoltár a székesegyházban felesleges lett, ezek egyikét a főpásztor Br. Hornig Károly⁶⁸ a Szt. Anna kápolnának ajándékozta, mert a régi barokk főoltárt a szű anyyira megrágtá, hogy az egyik fából készült szobor misézés közben helyéről leesett. Az oltár a szétbontás alkalmával pedig darabokra hullott.

⁶⁵ Lásd bővebben: Dr. Friedrich Endre: *A veszprémi Szent Anna-kápolna története. 1724–1907.* Megjelent Veszprémben 1907-ben, Pósa Endre könyvnyomdájában.

⁶⁶ A Szent Anna kápolna eredeti belső és külső aránya karcsúbb lehetett, hiszen tudjuk, hogy 1924–1926 között történt átépítéskor padlószintjét több mint egy méterrel megemelték. Ennek oka, hogy az Ördögárok (Hosszú-utcai csatorna) beboltozása előtt árvizeivel áztatta a falakat, és törmelékével a templom környezetét feltöltötte (Balassa László, Kralovánszky Alán: *Veszprém. Panoráma – Magyar városok*, 1983). A templom tervezet restaurálása ügyében 1925. február 8-án értekezletet tartottak a Szt. Anna iskola tanácstermében. A bizottság tagjai a templomban megtartott helyszíni szemle után kimondták, hogy szükségesnek tartják a templom jókarba helyezését. Döntés született arról, hogy a templom padlózatát 1 méterrel felemelik, úgyszintén a környékét is, hogy a víz ezentúl be ne folyhasson a templomba. (*Veszprémi Hírlap*, 1925. február 15.)

⁶⁷ Laczkó Dezső (Trencsén, 1860. júl. 22. – Veszprém, 1932. okt. 28.) paleontológus és geológus, piarista tanár, gimnáziumigazgató, a Veszprémmegyei múzeum első igazgatója.

⁶⁸ báró Hornig Károly (Buda, 1840. aug. 10. – Veszprém, 1917. febr. 9.) veszprémi püspök, bíboros, mecénás.

Arra a kérdésre mi köze volt a Trippamer háznak a Kupricz-hoz?

*Lovassy-Trippammer Betti (Borbála)
(Barabás Miklós 1851-ben készült
litográfiája)*

Forrás: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/3326> (2018.05.11.)

A Trippamer nevet viselték Szigeti Imre,⁶⁹ Szigeti József⁷⁰ színművészek és egy nővérük, aki aztán Kopácsy György háztulajdonoshoz ment férjhez. Ő is a nemzeti színháznak volt tagja, hogy színpadi neve mi volt nem tudom, de ha nem csalódom a keresztnéve Betti volt.⁷¹ Ennek az egyik (a fiatalabbik, Imre) a születési helyét jelölték meg a Palotai utcában levő Tripammer házat emléktáblával. A szüleikről nem tudok semmit, de az valószínű, hogy a ház az övék lehetett. Ebben a házban laktak később Cholnoky Lászlóék, a Te szüleid. Itt született Cholnoky Erzsébet,⁷² s úgy gondolom innen mentek a Kupricz házba,⁷³ amit Kupricztól⁷⁴ vettek meg. Az Endrődy Sándor⁷⁵ mikor szülei a házat eladták Cholnoky Lászlóéknak, már azt hiszem a gimnáziumot is elvégezte. Ebből az látszik, hogy nem a Virág utcában levő házban született csakugyan. A

⁶⁹ Szigeti Imre (Trippammer) (Veszprém, 1831. okt. 15. – Budapest, 1902. jún. 6.) színész, rendező.

⁷⁰ Szigeti József (Trippammer) (Veszprém, 1822. máj. 11. – Budapest, 1902. febr. 26.) drámaíró, színész, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja és a Kisfaludy Társaság tagja.

⁷¹ Lovassy Borbála (Betti) (Trippammer Antalné) (1827. – Budapest, 1875. okt. 13.) szopránénekesnő, Szigeti József és Imre sógornője (nem testvére), Kopácsy György későbbi felesége. Játszott a Nemzeti Színházban, Brünneben és Lipcsében is. Második férje – Veszprém megyei földbirtokos – Veszprémbe temette el.

⁷² Cholnoky Erzsébet (Veszprém, 1876. jan. 1. – Veszprém, 1919. ápr. 19.) Zelovich Kornél műegyetemi tanár első felesége, 1919-ben acetone mérgezés okozta szívinfarktusból hunyt el. Halála után Zelovich elvette Erzsébet unokatestvérét, Csolnok Máriát.

⁷³ Téves megállapítás, a Cholnoky-család a Tripammer házból a Jókai utcai ún. Simoga-házba költözött, és csak később a Virág utcába. Cholnoky Erzsébet az említett Simoga-házban született (Jókai utca 7.), onnan költözött a család a Kupricz házba.

⁷⁴ Dr. Endrődi-Kupricz Sándor (?) törvényszéki bírósági író.

⁷⁵ Endrődi Sándor (Veszprém, 1850. jan. 16. – Budapest, 1920. nov. 7.) magyar költő, író, az MTA levelező tagja.

Tripammer házat aztán Óváry Ferenc vette meg, aki Obele Ferenc⁷⁶ fűszerkereskedőnek volt a fia, aki jogász korában ösmerkedett meg Budapesten Silber Vilmával, akinek édesapja fűszerkereskedő volt, híres régi üzlete volt a sarkon a Király utca elején; aztán el is vette, így került rokonságba Ferenczi gyógyszerész, Ruttner Sándor, Szabó Imre családokkal. Obele kereskedése a mostani városházzal szemben volt, kis setét bolt volt, de csődbe jutott és megszűnt.

Trippamer Bettit én nem ismertem, mert akkor már talán nem is élt. Annyit tudok, hogy egy fia volt, akit Trippamer Árpádnak hívtak, nagyon csinos fiú volt, ő volt a bálók rendezője. Mikor én orvosnövendék voltam, ő már alighanem jogvégeztett volt, de a vármegyei árvaszéknél volt valami kis hivatala. Az anyja halála után Kopácsy György adoptálta és így lett Kopácsy Árpád.⁷⁷ Kopácsy Györgynek nem volt gyermeke, a háza a Komakúttal szemben levő nagykiterjedésű egyemeletes ház volt,⁷⁸ ami halála után Kopácsy Árpádé lett, aki azonban rosszul gazdálkodott, a ház másé lett. Árpád Budapestre került, a minisztériumban valami írnofi állást kapott, s ott is halt meg szegény, aki valamikor híres szép felkapott Adonis volt.

Szigeti József, az idősebbik színművész emléktáblája ugyancsak a Palotai utca (a mostani Kossuth Lajos utcában) van, szemközt a másikkal. Ez a ház Halasi doctoré volt, akire talán Te is emlékezel még. De azt nem tudom az is Trippamer ház volt-e előzőleg, vagy csak ott mint bérlők laktak Trippamerék mikor az idősebbik fiuk született. Szigeti Imrének Veszprémben is volt színtársulata, atyáddal jó barátságban volt, nekem is szerzett tőle ingyenjegyet, mikor kisdeák voltam.

Az utcai világítás kérdése

Sok huzavona, tanácskozás után az olajlámpák petróleum lámpákkal lettek kicserélve.⁷⁹ De azután megfeneklett a dolog, mert a régi nóta került elő: „Nincs pénz”. Ezzel fogták be az újítók száját, mert pótható emeléstől mindenki irtózott. De

⁷⁶ Obele Ferenc – Óvári Ferenc édesapja, aki eredeti családnevüket (Obele) Óvárira magyarosított 1872-ben.

⁷⁷ Kopácsy Árpád (Tripammer) (Budapest, 1852. jún. 11. – Budapest, 1917. febr. 24.) Tripammer Antal és Lovassy Betti fia. Anyja, Tripammer Antal halála után Kopácsy Györggyel kötött házasságot. Kopácsy Árpádot a földbirtokos „nevére vette” és örökösévé tette, egy 1871. május 25-én kelt örökbefogadási szerződéssel. Veszprém város képviselője, vármegyei aljegyző, megyei főpénztárnok és a tűzoltó-egylet elnöke volt. Képviselőisége után a pénzügyminisztériumban fogalmazó. Agyvérzésben hunyt el egy magánklinikán.

⁷⁸ Kopácsy Árpád háza a későbbi Kopácsy laktanya, amit a város bérelt tőle.

⁷⁹ Lásd bővebben: HORVÁTH Elvira: Acetilénos közvilágítás Veszprémben. *Veszprémi Szemle* 2012/1. 81–89. A vállalkozó Berdenich Győző, aki a városi vízmű építésének első műszaki megbízottja is.

azután még is akadt egy vállalkozó, aki acetilén világítást ajánlott, elég kedvező feltételekkel. Ezzel meg is egyeztek, az acetilénfejlesztésre szükséges fabódé helyéül első ízben a várfeljárónál levő üres szemétdombot jelelték ki, később azonban áthelyezték azt a Kálvária dombra. De mert a kereskedők, akik üzletükbe bevezették, arra a tapasztalatra jöttek, hogy az acetilén láng égésénél fehér por képződik, ami az üzletben levő tárgyakat belepí, elpiszkolja. Felhagytak ezzel a világítással, s így az utcák világítása nem volt rentábilis, ezzel is fel kellett hagyni. – Így elérkezett aztán a villanyvilágítás kérdése. Ezt azután több-kevesebb akadályokkal valahogyan megcsinálták. Később aztán rájöttek, hogy a vízajtó gépet is villannyal hajtatták.⁸⁰ Végül felhagytak a villanyfejlesztéssel és áttértek arra, hogy az áramot a Bánhidai centrálétól veszik, holott a villanyos művek a városnak hasznot hajtottak. De a hatóság észjárását, meg a veséket ember nem tudja vizsgálni.

Virág utca volt az az utca melyben Ti is laktatok,⁸¹ mely nevét egy igen szép asszonytól kapta, aki az utca elején lakott. Szalatkay István takarékpénztári ügyvéd

*Dr. Csolnoky László ügyvéd háza a Virág utcában
(Kerekes Zoltán, Hercz Regina és egy útitársuk) (1913. június 22.)
(Cholnoky Tamás gyűjteményéből)*

⁸⁰ A vízmű „első” villamosítása 1912 végén történt meg, de a túlméretezett motor problémát okozott. Egy évi huzavona után 1914-re vált üzembiztossá a villamos üzem, de a két gőzgép és szivattyú tartaléknak továbbra is megmaradt. KOVÁCS–LAKI 2016.

⁸¹ Virág Benedek utca 4. – Csolnoky László családjának egykori háza, helyén ma az Átrium Üzlet-ház áll.

volt a háztulajdonos. A felesége Suly péknek volt a leánya. Suly pék igen vagyonos és minden városi ügyekben vezető tekintélyes és befolyásos, sok rokoni összeköttetéssel bíró civis volt. A leánya híres szépség volt. – Ezért nevezték bámulói és tisztelői ezt a kis zug utcát Virág utcának, később akik nem ismerték sem őtet, sem a városi viszonyokat, csak hazafias buzgalomtól voltak fűtve, elkeresztelték Virág Benedek utcának, holott a költővel ez az utca éppen semmi kapcsolatban sem volt. Így nevezték el a Major utcát is Vas Gereben⁸² utcának, pedig szintén semmi vonatkozása sem volt azzal sem. (megjegyzés: Major utca volt az a kis zezzugos utca amely a Sil ház, Vurda ház hátamegett volt csakugyan azon házak majorja volt, mert udvaruk ezeknek nem volt, s azért a szemközti házakban tartották a fát és egyéb szükséges tárgyakat és eszközöket, s a házak hátsó kis kapuján közlekedtek a majorjukkal.)

Sarenbeck – Szentirmai család⁸³

Az öreg Sarenbeck háza az édesapámék Jeruzsálem utcai házával szemközt volt. Alacson földszintes ház volt, az utcára két helyiség volt, az egyik kis kreislerei volt, ahol többekézt kiflit, zsömlét is lehetett kapni. Minket kis elemistákat a páros zsemle érdekelt leginkább. Az öreg kapcakötő volt, nagy hosszú tükkel gyapjú paraszt téli harisnyákat kötött. Ma már ilyet nem is lehet látni. Ennek a gyermeke volt Sarenbeck aki a veszprémi püspöknek, Ranoldernak⁸⁴ volt a rokona és úgy látszik mérnöke is, mert az Angolkisasszonyok épületét és templomát ő tervezte és építtette. Úgyszintén az Irgalmas nővérek házát. Sarenbeck felesége Peczek lány volt, Ranolder édesanyja szintén Peczek lány volt. Peczek Gyula agglégény maradt, Peczek Ida aggszűz volt. Egy Peczek pedig katonatiszt volt, az 1866-iki Porosz háborúban sebesült meg és itt halt meg Veszprémben. Az öreg Peczekre, ezeknek anyjára csak homályosan emlékezem. Szép magas szikár ember volt, a feleségét nem láttam soha, az egész Peczek család a püspökházban lakott a földszinten. Ranolder édesapjáról csak hallomásból tudom, hogy kesztyűs volt. Scharenbeck építész mérnöknek két lánya és egy fia volt. Az idősebb Gizella lányt Bezerédy Iván berhidai birtokos vette el, a fiatalabbat pedig Pongrácz Jenő koronaügyész. Ez utóbbi még most is él, paloznaki szőlőjünkben lakik nyáron, télen Budapesten él. A

⁸² Vas Gereben (Radákovits József) (Fürged, 1823. ápr. 7. – Bécs, 1868. jan. 26.) író, ügyvéd, iskolát a VI. osztályig 1838-ban Veszprémben fejezte be.

⁸³ Szentirmay (Scharnpeck) Józsefről a Jeruzsálemhegy kötet (Veszprémi Kaleidoszkóp IV. kötet) 138–139. oldalán vannak részletek és magyarázatok.

⁸⁴ Ranolder János (Pécs, 1806. máj. 16. – Veszprém, 1875. szept. 12.) veszprémi püspök, egyetemi tanár.

Szentirmay Béla a diplomáciai pályára lépett. Több helen volt konzul, csinos fiatalember volt, de valahol himlőbe betegedett meg s nagyon összeroncsolta az arcát a himlő. Úgy emlékszem, már régebben meghalt. A Szentirmay nevet Jókai regényéből kedvelték meg, arra magyarosították a nevüket.

Emléktáblák

A veszprémi Szent Ferenc rendi szerzetesek templomának kriptájában van eltemetve Ányos Pál,⁸⁵ pálos rendi szerzetes, volt székesfehérvári gimnáziumi tanár, költő. Nagyesztergáron született 1756. Veszprémben +1781. A szent Ferenciek templomának falán van megörökítve márványtáblán az emléke.

A veszprémi piarista gimnázium épületének folyosóján, a főbejárattól balra díszes márvány emléktáblán vannak felsorolva a világháborúban hősi halált halt, volt veszprémi gimnáziumi tanulók nevei. Az emléktáblát a gimnázium mostani tanulói szeretettel gondozzák, mindég friss virágokkal, koszorúkkal halmozzák el.

A (piac térről) jelenleg Rákóczy térről a Jókai Mór utcai levezető utcát Sziklai János⁸⁶ utcának nevezték el, az itt született s itt felnevelkedett neves költőről. Itt lakott szüleivel a kis egyemeletes sárga házban Puszpángné boltja tőzsomszédságában.

Az alsóvárosi temetőben a főbejárati ajtótól balkézre az első sorban van Csermák Antal híres zeneszerző és népszerű hegedűművész síremléke, melyet Veszprém város közönsége emelt és tart fent.

A Horgos utca jobb oldalán lévő emeletes sarokházon van Endrődi Sándor veszprémi születésű jeles írónak emléktáblája oly szakértelemmel elhelyezve, mintha az lett volna a cél, hogy valaki azt meg ne lássa! Érdemes megkeresni hova is tették?

A Kossuth Lajos utcában Óvári Ferenc egykori lakóházán van Szigety Imre a nemzeti színház híres színművészenek emléktáblája. Ugyanezen utca szemközti oldalán van Szigety József szintén a Nemzeti színház híres népszínművészenek emléktáblája, dr. Halasi orvos féle házon.

Az alsóvárosi sírkertben levő családi sírboltban van eltemetve Ranolder János veszprémi püspök,⁸⁷ ki miljókra menő összegekkel emelte a Veszprémi Angolkisasszonyok remek zárdáját, pompás templomát és híres leánynevelő intézetét, továbbá ugyancsak Veszprémben az Irgalmas nővérek leánynevelő intézetét, nemkülönben Budapesten a Ranolder utcai Irgalmas nővérek felső leánynevelő intézetét,

⁸⁵ Ányos Pál István (Esztergár, 1756. dec. 28. – Veszprém, 1784. szept. 5.) költő és tanár.

⁸⁶ Sziklay János (Frömmel János) (Veszprém, 1857. ápr. 2. – Budapest, 1945. nov. 25.) író.

⁸⁷ Ranolder János püspököt később áttemették a Székesegyházba. A Ranolder-kriptában van eltemetve a Peczek és a Szentirmay család is.

továbbá Tapolcán és Keszthelyen ugyancsak az Irgalmas nővérek leánynevelő intézetét. Az Angolkisasszonyok intézete előtti utcát Ranolder utcának nevezik, érdemes volna az utca folytatását egész a Sz. István hídig így nevezni el.

A veszprémi Korona szálloda bejáratánál van Petőfi Sándor bronz plakettje, egykor rövid itt tartózkodásának emlékére.

A Petőfi színházzal szemben levő kis utcát nevezték el Szegelethy György⁸⁸ Veszprém közszeretében álló egykori polgármesteréről, kinek mellszobrát Csikász⁸⁹ veszprémi születésű, igen jó nevű, de sajnos korán elhalt szobrászművész alkotta meg, mely az alsóvárosi sírkertben van felállítva Szegelethy György polgármester kriptája fölé.

Laczkó Dezső piarista tanár, a Veszprém megyei múzeum igazgatója és létrehozójának mellszobrát, mely őt igazán hűen ábrázolja, a Múzeumban helyezték el. A szobrot Csiszár Gyula veszprémi születésű szobrászművész készítette.⁹⁰

A kettős szentévbén Szent István király és neje Gizella emlékének megörökítésére emeltetett két impozáns szobor a vár északi kilátójánál lett elhelyezve.

A veszprémi kórház előtt látható remek szép, vörös permi homokkőből épült kápolnát báró Hornig Károly bíbornok, veszprémi megyéspüspök építtette sírkápolnájának, itt van ő eltemetve, s ide hozatta szüleinek hamvait is. A kripta a kápolna közepén van, a talapzat alatt elfalazva, saját rendelete folytán minden jel- és felirat mellőzésével. A kápolnát a nagyműveltségű, sokat utazott püspök saját elgondolása után Kesselbauer, akkoriban Veszprém város mérnöke tervezte és az építést is ő irányította. A sírkápolna oltárképe tulajdonképpen a remek üvegfestmény ablak, mely Krisztus feltámadását ábrázolja. A kápolna falait Steiner soproni festőművész igen szép freskói díszítik.

Erre a kápolnára mondta egy ízben veszprémi látogatása alkalmával Alpár Ignác a hírneves műépítész, hogy: „*a veszprémiek úgy látszik nem is tudják mily nagy értékű műkincset kaptak Hornig püspökjüktől*”.

A kápolnát az oltárképről a feltámadás kápolnának nevezik.

Az oltár finom mesteri faragvány. Az oltár jobbkez felől eső oldalán a mennyezetről hosszú vastag zsinóron függ le a boldogult püspök bíbornoki kalapja, melyet a római pápa adományoz a bíbornoki szentelés alkalmával, s melyet a hagyományok és a fentálló egyházi rendelkezések szerint az elhalt bíbornok sírja fölé szoktak függeszteni, s ez ott marad addig még csak idők folyamán a zsinór el nem porlik s a

⁸⁸ Szegelethy György (Devecser, 1854. ápr. 20. – Veszprém, 1910. máj. 19.) jogász, Veszprém város polgármestere 1899–1910 között.

⁸⁹ Csikász Imre (Veszprém, 1884. máj. 9. – Budapest, 1914. jan. 3.) szobrászművész.

⁹⁰ A szobrot nem Csiszár Gyula, hanem Medgyessy Ferenc (Debrecen, 1881. jan. 10. – Budapest, 1958. júl. 20.) kétszeres Kossuth-díjas (1948, 1957) szobrászművész, kiváló művész készítette.

bíbornoki kalap magától le nem hullik. A kórház kertjéből a kápolna vaskerítésén ajtó van, melyen át a betegek és a szentvincerendi ápoló nővérek a kápolnában minden nap tartani szokott misékre mehetnek. Ily alkalommal az országút felé nyíló főkapu is mindég nyitva van a környék lakosai számára.

A veszprémi székesegyház átépítését Eigner budapesti műépítész tervezte és vezette.

Szentbékála = Saneti beati kál; a régi okiratokban így írták tehát egy szent neve volt, Kál nevezetű.

*Cholnoky Jenő 70. születésnapja alkalmából készült családi fotó
(balra fent Cholnoky Tibor és felesége Bajó Sára, ülnek Cholnoky Jenőné sz. Fink Ida,
Cholnoky Tamás és Cholnoky Jenő) a balatonfüredi Opravill Panzió kertjében
1940. július 23-án. (Cholnoky Tamás gyűjteményéből)*

C: harmadik levél

Kedves Jenő! Ne vedd rossz néven tőlem, hogy én is telepanaszodom a füledet, de úgy gondolom erkölcsi kötelességem, hogy hangot én is adjak, mikor tudom, hogy akinek én kiöntöm a panaszomat annak a szava igen nyomatékos. Nem a magam érdekében kérlek. Én ma itt vagyok, talán már holnap por és hamu leszek ott ahol már nem fáj semmi! Én, ha csakugyan történik is valami jó! Meg nem érem.

Én azért Téged kérlek fel, ha tudsz valamit segíteni, tedd meg bölcs belátásod szerint ezért a szegény szülőföldünkért.

Írénnel együtt csókolunk Téged, Iduskát, Tiborékat.

Szivélyesen üdvözöl szerető nagybátyád
Feri

Veszprém, 1940 VI

A Veszprém városában létező ugynevezett „Ördögárok”-ról

Eredetileg a Hosszú utca (jelenleg Jókai Mór utca) egész hosszában húzódó s a Nagy hídnál a Sédbe illetőleg annak vadvíz árkába ömlő faragatlan terméskőből közönséges habarccsal rakott csatorna volt. Ebbe csatlakoztak a Hosszú utcai házak összes csatornáit. Ebbe ömlött a Szentgál felől jövő megduzzadt Séd vize is, mikor a gátakat fel kellett húzni, ha vízár állott be, hogy a malomárkokat el ne áraszsa.

Egy ízben az ár oly erős volt, hogy a fából készült Nagyhidat elmosta. Az állam-építészeti hivatal főnöke terve szerint új beton híd épült, mert az út megyei út volt, de oly tökéletlenül, hogy a zúgók felhúzása alkalmával a hídlábnak ütődő víztömeg a csatornanyílás felé azt a híd lábától visszanyomta az amúgy is szűkre szabott csatorna nyílásba. Ily módon aztán több alkalommal a Hosszú utcaiak úsztak, sőt az Anna tér is tóvá változott, az Anna kápolnát pedig elöntötte a víz, mely az alatta levő sírboltot is teljesen megtöltötte.

Ebből is ki tűnt, hogy a csatorna a Hosszú utca szennyvizét nem volt képes befogadni.

A helyett, hogy bővebb és egészségi szempontból egészségesebb (vízáthatlan anyagból, beton csövekből készült) gondoskodtak volna, a bajt évről évre csak tetézték azzal, hogy mentől több szintén habarccsal összetákolt, hason méretű szűk, terméskőből készült eddig szabadon árokban folydogáló csatornákat beboltoztattak. Mert a város közepén bűdösek voltak. Ezzel állítólag a civilizáció haladásának

hódoltak. Ilyen Ördögárok beboltozását fogatosítottak az Anna tértől a mostani Óvári utcáig, amely helyén akkor egy nyitott árok dicstelenkedett, amit aztán szeméttel eltöltöttek és az utcát némileg kiegyenesítették.

S mert ezt az utcát szánták a belváros sugárútjának előkelő épületekkel ellátandván, ezt a darab Ördögárkot is elrejtették a hasonló szerkezetű, beboltozással a szeméttöltés alá. Azt mondván „ki látja azt”. Egy harmadik szakasz is épült hasonló bölcsességgel az úgynevezett „Koma kút” használaton kívül helyezése alkalmával, mikor a Koma kút vize előntötte az akkor laktanyának szolgáló épület pincéjét és állandó és maradandósult nem csak a pincékben, hanem a földszinti helyiségekben is. Azonban a mérnöki bölcsesség ezen is csakhamar segített. A minta megvolt, állítólag jól is „sikerült”! Nosza hamar ástak egy árkot be a Belső püspökkertbe, hamarosan beboltozták, hiszen könnyű volt, a víz völgynek ment, tehát „sikerült”! A bölcsesség itt nem állapodott meg! A püspöki szérűskert melletti utat sétaútnak kezdték használni, szép is volt, árnyékos is. Egy baj volt, az esővíz lehordta a sétautat. A város bölcsei hamar árkot ásattak ott is, azután kedveskedtek a közönségnek, szépen be is boltoztatták a szokott módon. Bevezették a püspökkertbe ömlő az úgynevezett Pál Dénes ház sarkánál a kertbe vezető természetesen hasonló csatornába. A nagy sikerű csatornázásnak következménye azután felbízattván a kitalálóit arra, hogy egész jó üzletnek bizonyul, ha az újonnan épülő villák egész sorban kötelezik a háztulajdonosokat arra, hogy a házukban összegyülemlett minden vizet és csapadékot az utca csatornába vezessenek be; mert akkor azután elég bőséges csatornázási pótadót vetettek ki a háztulajdonosokra! A begyűlt pénzt aztán persze nem használták fel az így még elégtelen méretű csatornák kibővítésére, hanem arra törekedtek, hogy minden áron mennél több ily csatornát csináljanak

Egyszer másszor azután a nagyon jóllakott csatornák megsokallták a jóllakott ember módjára, kiköpték, ami sok az mégis sok. Azután szanaszét vissza özönlöttek ahol csatorna nyílást találtak azon fölfelé szökőkutat utánaözva az utcákra pedig magukkal ragadva ami útjukba került mintha a megbőszült folyó lett volna arra amerre hézagot találtak, vagy nyílást tudtak csinálni. Pincéket, raktárakat, kamrákat, szobákat megtöltöttek iszapos csatorna vízzel. Akkor azután volt lótás futás a mérnökök kipkedtek kapkodtak, de segítsen ki ki magán, ez elemi csapás, ezt mindenkinek magának kell elviselni. A megtelt sáros vizes pincékből a tűzoltók szivattyúval próbálták a vizet kiszivattyúzni, de kitént, hogy a tűzoltóknak nem volt egy használható szivattyújuk sem, ami pedig volna, annak meg nem volt elég hosszú a szívócsöve.

A mostani állapot. 1940. június 24-én d. u.⁹¹

Dörgés, villámlás, szakadó záporosó, az utcákon árvíz, egyszer egy nagy robbanás hallatszott a közelben, aztán a kertünkben a csatorna nyílásokból szökőkutaként fél méter magas sűrű sáros áradat emelkedett fel, közben az egész udvar és kert megtellett, mindent eltemetett, a szomszéd püspökségi számvevő kertjének alacsony beton alapú deszka kerítése beszakadt, ekkor pillanatok alatt egy áramlattal oly gyorsan ömlött be a víz a kertünkbe, hogy alig maradt annyi időnk, hogy az előszoba üveges ajtaját be tudtam nyomni, de annyira nem voltam képes betolni, hogy a fordító zárral elzárhassam, csak ketten feleségem segítségével sikerült a zárat ráfordítani, de azalatt is már annyi sáros víz, nyomódott az ajtó alatt és mellett az előszobába, hogy térdig álltunk a vízbe. A folyosón egyre emelkedett a víz. A kis kapu ajtót a víz becsapta, ott sem tudott kiáramolni az utcára. Hárman voltunk az egész házban, az öreg Beöthyné volt a harmadik, de ő öreg tehetetlen. Szerencsénkre a cselédünk vőlegénye be akart jönni a kis kapun, s miután azt több ember segítségével sem volt képes benyomni az árral szembe, az a szerencsés ötlete támadt, kiemelte az ajtót a sarkából, azután a kiömlő özönvíz vele együtt kiröpítette az utca közepére, így aztán a mindent elöntő izapos áradat lassan csökkenni kezdett, de azért mink hárman térdig hideg lábvizben ültünk, fogva az ajtót ami a víz nyomására alulsó részén egészen behajolt. Mikor egy tűzoltó az ablakhoz jött nem lehetett addig a zárat kinyitni, még az ajtó elé kívülről némi védelemnek egy ajtót nem támasztottak. Azután tudtak ketten ketten minket székre felállva kivenni a vízből. Persze átázva kerültünk a szomszédba, ott is kellett hálunk, a víz minden szobába, spejzba, closetba be ömlött. Éjfél utánig dolgoztak a víz és a sár kilapatolásával.

A víz a folyosó cement burkolatát is felszakította. Az Ördögárokfal a falon keresztül és a closett csészén át benyomult. Akkor lehetett látni, hogy milyen veszélyes volt az egész helyzetünk, no de megúsztuk legalább az egészségünk nem szenvedett kárt.

A tanulság amit a város vezetői nem akarnak levonni ebből a calamitásból.

Napnál világosabb, hogy ezt a bajt az Ördögárok szűk volta okozza, világos, hogy ezen mihamarább segíteni kell, mert ha netalán ismétlődni talál, még nagyobb

⁹¹ Nagy István meteorológiai észlelő az 1940. június 17-i felhőszakadásról küldött tudósítása a Meteorológiai Intézetnek: „17-én 17.50 – 19.10-ig tartó felhőszakadás ideje alatt 96,0 mm esett. Az eső oly hirtelen és nagy mennyiségben zúdult le, hogy a villamosmű környéke – amely aránylag magas helyen fekszik – is hömpölygő vízzárral volt körülvéve. A csatorna nyílások nem voltak képesek a vizet elnyelni és a hatalmas mennyiségű víz tombolva rohant a város alacsonyabb részei felé. Erős kőkerítéseket (Gyermekmenhely, Püspökkert, stb.) döntött le, nagyon sok mélyen fekvő lakásokba betódult a víz és sokakat úgy kellett a vízből kimenteni. Emberéletben szerencsére nem esett kár. Annál több anyagi kárt okozott a nagyon sok kis embernek, akiknek bútora, ruhaneműje teljesen tönkrement.”

bajok és anyagi károk következhetnek be. A bölcs hatóság sietett is az Irgalmas nővérek velünk szomszédos kertjében be illetve felszakadt 5 méter hosszú kőboltozatot vasbeton boltozattal elfödetni. A kőboltozat a szakadás mellett volt megtalálható darabjait az árvíz tovább sodorta. Ez szerintük segítség! Én nem vagyok mérnök de úgy hiszem ez csak tetézi a bajt, mert nem értik meg vagy nem akarják megérteni, hogy amely vízár a gyermekmenhely kőkerítését nemcsak teljesen képes volt ledönteni, hanem annak minden követ az ár be ragadta a kert közepére, az holmi kis vasbeton foltocskát egyszerűen a levegőbe röpit!

Úgy értesültem, hogy a gyermekmenhely, ahol az összes élelmiszerek, cukor, zsír, bab, lencse, liszt stb. mind ép úgy evőszerek, fehérmemű, egyszerűen eltűntek. Azonnal a minisztériumhoz fordult, s onnan a kiküldött szakértők már működésbe is álltak, nem hiszem, hogy a városi mérnök álláspontját elfogadják. Ugyan úgy a főispán úr is hallom, nagyon bosszús volt, mert az ő hivatalos helyiségeibe is behatolt, sőt a vaskerítés is megrongált a főispáni lak előtt. Úgy gondolom, hogy ő is a minisztériumhoz fordult, hogy onnét küldjenek ki ahhoz értő szakembereket a jövőre teendő intézkedések megtételére. Nemtudom, mi lesz, hogy lesz. Én szeretném veled közölni, hogy régebb időben ezelőtt lefolyt árvíz alkalmával a minisztérium avatkozott be a város csatornázási kérdésébe. Annyit tudok, hogy Zarka⁹² miniszteri tanácsos lett megbízva a magassági méretek és helyi viszonyok tanulmányozásával és ennek alapján részletes terv és (alighanem költségvetés elkészítésével) és a városi hatóságnak az összes csatornázási tervre vonatkozó tanácsadással. Ez egy füzetben nyomtatásban is megjelent, énnekem is volt egy példányom, de Laczkó Dezső egyszer a múzeumi könyvtár részére elkérte tőlem. A bölcs magisztrátus határozata pedig az lett, nincs pénze rá a városnak! Az adófizetők nem bírják.

Igaz, hogy a terv szerént ki volt benne fejtve, hogy csak elválasztó, tehát kettős (clarifikáló) csőhálózatot javasolt, kifejtve, hogy a város dombos vidéke miatt teljes lehetetlen oly nagy méretű csatornákat alkalmazni, mi magába fogadhatná a fekáliákat és az esővizet is. De ennek megértéséhez több jóakarát több körültekintés és sok minden más egyéb is kellett volna! Tehát maradt minden a régiben, a szép tervet eltették aludni valahová, vigyáztak rá, hogy valahogyan ne akadjon valami bolond, aki felébressze! Jött közbe a szerencsétlen kétbalkezes Óvári uralom, amikor az volt a divat, hogy a képviseleti városi gyűléseken, mindenki le lett hurrogva aki Óvári ellen mert volna szólni, mert volt annak egy zsidó szenzállal⁹³ az élén hason minőségű gárdája, akivel senki sem akart vitába keveredni, mert olyan lehetetlen kifejezésekre vetemedett, hogy senki sem tudta elnyelni. A polgármester

⁹² Zarka János (Csomaháza (Meggyeskovácsi) 1805. dec. 25. – Nagykölked, 1856. okt.) császári és királyi udvari tanácsos, politikus, ítélmester, országgyűlési követ.

⁹³ Szenzáll = közvetítő

Óvári creatúrája volt (Komjátinak hívták) hagyta garázdálkodni, úgyhogy utóbb a jobb érzésű tagok elmaradoztak, valósággal ki lettek marva.

Most tehát talán elő fog kerülni az a nagyszerű terv! Talán!

De bizonyosan előkerülnek azok a régi tanítványok, akik majd kórusban szavalják a „nincs rá pénz”! féle nótát.

Ezért jó lenne, ha ugyanaz a minisztérium szólna bele ebbe az ügybe, amelyik azt a tervet kidolgoztatta, amelyiknél bizonyosan meg lesznek azok a tervek és javaslatok. Itt igaz, hogy nagy összegekről fog szó lenni, amit maga a város most előteremteni mégpedig hamarosan sehogy sem volna képes, de ez a kérdés annyira el lett hanyagolva, hogy most már nem „egy alvó város” közügyéről van szó, mint ahogy Veszprémet egy újságcikk megtisztelte, hanem országos segélyről fog szó lenni!

Azért jó lenne ha a minisztérium több tekintetes szakértő részéről is tájékoztatva lenne. E célból hozom fel amit én tudok a dolgról, és amiről személyes tapasztalatom útján győződtem meg. Te magad is ösmered a helyzetet, ha esetleg alkalmad volna a megfelelő helyen szót emelni, lennél szíves az „alvó városunk” érdekében. Én a veszedelem elmúltával csak annyit kértem a városi mérnöki hivatalnál, küldjenek ki egy városi mérnököt a helyszínre, annak megtekintésére, hát bizony nem jött felénk senki. A pincénket, mely tele lett vízzel elkezdtek ugyan szivattyúzni a tűzoltók, de abba is hagyták, mert máshol még sürgősebb volt a dolguk, s állítólag a szívó cső sem ért le a pincébe. Én nem kértem más hatósági segítyt, s azt sem kaptam meg mert városi mérnök máig sem nézett be hozzánk (pedig most már három is van!). A vizet és sarat pedig napszámosainkkal kellett kihordatnom. De ezt nem panaszképpen mondom el. Ezért én senkinek sem panaszkodom, úgysem változtatnak rajta, minek csináljak magamnak ellenségeket! Csak jellemzésül a mi városi előljáróink jellemzésére hozom fel, hogy a polgármester és a főjegyző meg az első tanácsos a legrosszabb viszonyban vannak egymással! Még egy jellemzőt hozok fel, mikor minket három öreg magukkal is jó tehetetlen alakokat a vízből húzkodtak ki, az egész szomszédság összefutott a csudánkra; de Nagy László főjegyzőektől, Tekereséktől egy lélek sem érdeklődött, élünk-e vagy sem, pedig ugyancsak a szomszédságban laknak.

Most már nem fogod csodálni, ha az országszerte „alvóvárosnak” csúfolt, lethargiában sínlődő lakói elkiáltjuk az óceáni hajósok távirati vészjelét.

S.O.S.

Összegzés

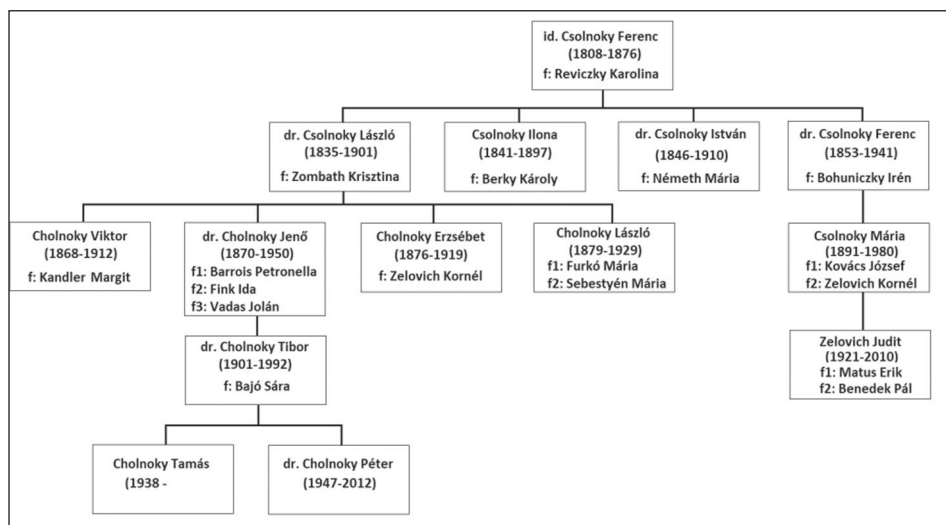
A 1939–1940 között keletkezett jegyzetek Veszprém életének érdekes történeteit mutatják be, Csolnoky Ferenc igyekezett emlékeiből (olykor pontatlanul) a legtöb-

bet lejegyezni Cholnoky Jenő számára. Számos adalékkal szolgált a földrajztudós-
nak veszprémi személyekről, épületekről. Valószínűleg Cholnoky Jenő ezeket a
jegyzeteket már később – önálló mű formájában – nem tudta felhasználni. Cholnoky
a háború alatt írt önéletrajzi írásában⁹⁴ veszprémi visszaemlékezései során merít-
tett ötleteket nagybátyja jegyzeteiből.

*Cholnoky Jenő és unokahúga lánya Zelovich Judit (Cholnoky Mária lánya)
a balatonarácsi nyaraló udvarán 1928 körül (Illényi Gáborné gyűjteményéből)*

⁹⁴ CHOLNOKY 1945

*A veszprémi Cholnoky-család vázlatos családfája, az érintett családtagokkal
(Készítette: Rybár Olivér)*

IRODALMI HIVATKOZÁSOK

- CHOLNOKY Jenő (1938): *Veszprém. A Balatoni Társaság Könyvtára 4., Árpád Részvénytársaság könyvnyomdája, Budapest-Kalocsa.*
- CHOLNOKY Jenő (1945): *Önéletrajz.* In: Géczy János (Szerk.) (1998): *Cholnoky Jenő. Vár ucca tizenhét VI/2.* Veszprém.
- CHOLNOKY Tibor (é.n.): *A Cholnoky család történetének vázlata.* Kézirat, Cholnoky Tamás adománya a szerző részére.
- CSOLNOKY Ferenc (é.n.): *Dr. Csolnoky Ferenc életrajzi feljegyzései.* Cholnoky-hagyaték 9. doboz, Magyar Földrajzi Múzeum, Érd.
- HOGYA György (1990): *Két veszprémi orvos (id. és ifj. Csolnoky Ferenc).* Veszprém.
- KOVÁCS Győző Gyula – LAKI Pál (2016): *Csőbe terelt források, avagy Vízkérdések és válaszok.* Veszprém.
- RYBÁR Olivér (2014): „Földkóstoló czimborák” Cholnoky Jenő és Laczkó Dezső barátsága. *Veszprémi Szemle* 2014/1. 19–39.
- RYBÁR Olivér (2015): Cholnoky (Csolnoky) Jenő veszprémi diákévei. *Veszprémi Szemle* 2015/2. 84–99.
- RYBÁR Olivér (2016): „Cholnoky Jenő munkássága és szellemi hagyatéka”, mint kulturális örökség. *Veszprémi Szemle* 2016/1. 106–123.